

КЪМ 200 ГОДИШНИЯ ЮБИЛЕЙ ОТ РАЖДЕНИЕТО НА С. КИРКЕГОР

THE 200th ANNIVERSARY OF THE BIRTH S. KIERKEGAARD

2013. К'еркегор в Україні та світі

К. Ю. Райда

доктор філософських наук, професор, провідний науковий
співробітник відділу історії зарубіжної філософії Інститут філософії
імені Г. С. Сковороди Національної академії наук України
(Київ, Україна)

constantin.raida664@gmail.com

Анотация

Райда Константин Юриевич. 2013. Киркегор в Украина и в света. Статията носи обзoren и встъпителен характер. В нея се съдържа напомняне на основните мероприятия, свързани с празнуването на 200 годишния юбилей на С. Киркегор. Що се касае до Украина, то авторът определя спецификата на изследване на наследството на С. Киркегор в параметрите на дихотомията на методологическите подходи в "existentielle" и "existentiele" традициите. В статията се твърди, че в "existentielle" разбирането от полезрението на изследователя изчезава спецификата и ролята на философията на екзистенциализма в духовната дейности на индивида, неговото самоосъществяване и реализацията на неговото предназначение в света. «Existentielle» традицията, по мнението на автора, свързана с феномена на онтологизацията на идеите на С. Киркегор от М. Хайдегер. По отношение на философията на датския мислител параметърът "existentiele" в разбирането на същността на неговите търсения, наопаки, се представя като разкриващ съдържанието на неговите идеи в тяхната интенционалност и същностен израз. Статията съдържа и библиографски материал, позволяващ да се сформира представа за направленията и качественото ниво на украинската киркегориана.

Ключевые слова: Киркегор, «Existentielle» традиция, «existentiele» традиция.

Аннотация

Райда Константин Юриевич. 2013. Кьеркегор в Украине и мире. Статья носит обзорный и вступительный характер. В ней содержатся упоминания об основных мероприятиях, связанных с празднованием 200 летнего юбилея С. Кьеркегора. Что касается Украины, то автор определяет специфику исследования наследия С. Кьеркегора в параметрах дихотомии методологических подходов в "existentielle" и "existentiele" традиций. В статье утверждается, что в "existentielle" понимании из поля зрения исследователей исчезает специфика и роль

философии экзистенциализма в духовной деятельности индивида, его самоосуществлении и реализации своего предназначения в мире. «Existentielle» традиция, по мнению автора, связана с феноменом онтологизации идей С. Кьеркегора М. Хайдеггером. По отношению к философии датского мыслителя параметр «existentiele» в понимании сущности его изысканий, наоборот, представляется как раскрывающий содержание его идей в их интенциональности и сущностном выражении. Статья содержит и библиографический материал, позволяющий сформировать представление о направлении и качественном уровне украинской кьеркегорианы.

Ключевые слова: Кьеркегор, «Existentielle» традиция, «existentiele» традиция.

Annotation

Raida Constantine. 2013. Kierkegaard in Ukraine and worldwide.

Article is a review and to some extent the introductory character. It contains references to the main activities of a scientific nature related to the celebration of the 200th anniversary S. Kierkegaard conducted in 2013 a variety of academic institutions and universities, including those under the auspices of UNESCO. In this regard, the emphasis transferred to the specifics of the study of the creative heritage and philosophy Kierkegaard in Ukraine. The author defines the specifics of research the philosophy of existentialism and Kierkegaard's philosophy in Ukraine in the parameters of dichotomy methodological approaches «existentielle» and «existentiele» traditions. At the first glance, the difference seems negligible. But closer examination reveals that «existentielle» understanding of the field of view of researchers disappears specificity and the role of the philosophy of existentialism in the spiritual activities of the individual, his self-fulfillment and realization its mission in the world. «Existentielle» tradition, according to the author, is primarily concerned with the phenomenon of ontologization Kierkegaard's ideas by M. Heidegger. In relation to the Kierkegaard's philosophy the option of the «existentiele» tradition in understanding of the essence of Kierkegaard's researches, according to the author's opinion, conversely is the main revealing the contents of his ideas in their intentionality and the essential terms. This article contains and bibliographical material, allowing to form an idea of the direction and level researches S.K. works in Ukraine.

Keywords: Kierkegaard, «Existentielle» tradition, «existentiele» tradition.

Славетний 200-річний ювілей з дня народження відомого датського есеїста, мислителя й проповідника Сьорена Абу К'єркегора надзвичайно широко відзначався в усьому світі. Міжнародний конгрес у Копенгагенському університеті, проведений 6-8 травня 2013 року, під назвою «Kierkegaard Reconsidered in a Global World», IV – й Міжнародний симпозіум, що під назвою «New oikonomy of relationships: neighbor and existential turn. How to philosophize after Kierkegaard?» відбувся під егідою ЮНЕСКО з 12 по 18 червня 2013 року у Люблянї, VII Міжнародна конференція, організована бібліотекою С. К'єркегора коледжу Святого Олафа, яка пройшла 23-27 червня у США, наукова

конференція під назвою «Existential Interpretation of Being Human in Philosophy and Psychology: Validity and Topicality», організована 3-6 жовтня у Вільнюському університеті Центром філософської антропології ЄДУ у співробітництві з науково-дослідницьким центром Сьорена К'єркегора (Копенгаген) та Центром дослідження релігії (Вільнюс), міжнародний симпозиум австралійського

католицького університету, який відбувся під назвою "Kierkegaard in the World" 16-18 серпня, конференція Тартуського університету 29 травня, квітнева конференція, проведена в університеті Торонто, низка американських конференцій, проведених під назвою «Kierkegaard and the Present Age: Appropriations, Contestations, and Interdisciplinary Approaches» у Прово та міжнародна ювілейна конференція, присвячена дню народження данського мислителя «Kierkegaard Repetitions», організована Центром гуманітарних досліджень американського університету Джона Хопкінса та представництвом данської амбасад у Вашингтоні 20-21 вересня, жовтневий Бейлерівський симпозиум під назвою «Kierkegaard: A Christian Thinker for Our Time?», XIII Міжнародна конференція в Бразилії, проведена 5-8 листопада, вереснева конференція «Tragedy, Passion and Suffering in Kierkegaard» у Стокгольмі, травнева конференція у Брюсселі, жовтнева міжнародна конференція у Копенгагені, вереснева конференція у Німеччині та багато інших подібних заходів міжнародного масштабу 3-4 грудня 2013 року завершилися ювілейною міжнародною науково-практичною конференцією «Søren Kierkegaard in Our Time: Problems and Prospects of Modern Philosophy and Religious Studies» в Україні.

У науковому відношенні вона продемонструвала ще одну спробу визначити найбільш плідну методологію комплексного, найбільш дієвого підходу до подальшого аналізу ідей та спадщини «Великого данця». Поряд з традиційними, усталеними у міжнародній практиці методами й типологією аналізу ідей К'єркегора, у даному випадку було застосоване й вчення щодо постекзистенціалістського мислення, розроблене українськими фахівцями у відділі історії зарубіжної філософії Інституту філософії НАН України. Так, окрім загальноновизнаних тематичних експлікацій, таких як «Філософія С. К'єркегора та духовний спадок поколінь: проблеми загальнолюдських гуманістичних цінностей», «Сучасна практика історико-філософських, культурологічних та релігієзнавчих досліджень спадщини С. К'єркегора», «Феномен екзистенціальної діалектики С. К'єркегора та специфіка її методологічного застосування в філософії та теології», «Віра та к'єркегоровий «стрибок в абсурд» в контексті розвитку сучасної теології та філософії», тематика конференції була представлена й інноваційними аспектами, що відтворилися у таких назвах тематичних розділів конференції, як «Ідеї С. К'єркегора в постекзистенціалістському мисленні», «Ідеї С. К'єркегора в екзистенціалістській та екзистенціальній антропології», «Розвиток ідей С. К'єркегора в гуманістичній психології, психоаналізі та психотерапії», «Розвиток ідей С. К'єркегора в екзистенціальній теології» тощо. Аналіз цілого конгломерату постекзистенціалістських культурологічних синтезів, таких як екзистенціальна

антропологія, екзистенціальна феноменологія, екзистенціальна психологія, психоаналіз та психотерапія, екзистенціальна соціологія, екзистенціальна аксіологія, екзистенціальна естетика, екзистенціальна етика тощо протягом останнього часу надав можливість по-новому поглянути на сутність ідей філософії класичного екзистенціалізму, і у цьому контексті, на значущість спадщини його всесвітньо відомого «празасновника» Сьорена К'єркегора. Побачити й оцінити роль ідей датського мислителя не лише, скажімо, у філософії К. Ясперса, М. Гайдеггера та Ж.-П. Сартра, але й у концепціях Р. Мея, К. Роджерса і Р. Лейнга, Л. Бінгсвангера та В. Франкла, П. Тілліха, Д. Маккуоррі і Т. Альтицера, М. Вестфалю та Дж. Дугласа, Дж. Крейча і Г. Слейта і багатьох багатьох інших сучасних мислителів.

Від часу отримання незалежності в різних освітніх та наукових закладах України було підготовлено та захищено декілька дисертаційних досліджень, присвячених аналізу спадщини С. К'єркегора. Це, насамперед, дисертація В. М. Петрушова «Філософія європейського адогматизму: парадокс віри С. Кіркегора і *sola fide* Л. Шестова» (2008) та низка кандидатських дисертацій: Суховій О.М. «Антропологія Керкегора: рух філософії до літературності» (2003); Т. М. Ярошенко «Проблема страждання в філософсько-етичній спадщині А. Шопенгауера і С. К'єркегора: компаративний аналіз» (2003); О. В. Онищук «Концепція людської екзистенції Сьорена К'єркегора» (2008); а також дисертації, тематично дотичних до спадщини датського мислителя, зокрема: А. Є. Залужної «Трансформація релігійно-моральної проблематики в нігілістично орієнтованому екзистенціалізмі» (2002); Г. Д. Омелаєнко «Екзистенціальна психологія як феномен постекзистенціалістського мислення» (2008), С. Л. Шевченко «Автентичність екзистенції в «позитивному» та «негативному» екзистенціалізмі» (2009) тощо.

На час своєї «легітимізації» у 1998 році українська к'єркегоріана [15] мало чим відрізнялася від типової практики аналізу спадщини С. К'єркегора. Предметом вивчення українських дослідників, так само як і за кордоном, були типові релігієзнавчі, теологічні, філософсько, або ж філософсько-етичні проблеми гуманітарного та антропологічного знання, маловідомі аспекти біографії датського мисленника, або ж порівняльні характеристики ідей С. К'єркегора з ідеями інших російсько та україномовних мислителів. Загалом цю практику можна визначити тематично-предметною. В Україні до початку нового століття вона мала й ще одну особливість: спадщина С. К'єркегора, так само, як і екзистенціалістська традиція в цілому досліджувалися вітчизняними науковцями переважно в екзистенційній традиції її розуміння.

Ця традиція бере свій початок зі спроби Ф. Гайнемана [2, 1], а згодом й Ж.-П. Сартра [16] визначити сутність філософії класичного екзистенціалізму (і філософії С. К'єркегора, як проголошеного провісника цієї філософії), насамперед, через категорію "existence". Саме через цю категорію у дослідницькій практиці у свій час почали здійснюватися і історичні паралелі та порівняння екзистенційної філософії з середньовічною схоластикою (незважаючи на те, що там дихотомія категорій існування та сутності мала зовсім інший зміст),

і пошуки категоріального смислового взаємозв'язку поміж різними утвореннями екзистенціалістського мислення, насамперед, поміж ідеями С. К'єркегора та фундаментальною онтологією М. Гайдеггера, ідеями М. Гайдеггера та філософією Ж.-П. Сартра тощо.

Проте, у намаганнях встановити теоретичну, категоріальну взаємозалежність між ними зазвичай нівелювалася навіть специфіка змісту к'єркегорових міркувань, яка й відрізняла його ідеї, тип його мислення від специфіки та внутрішнього устрою мисленевих форм фундаментальної онтології М. Гайдеггера, екзистенціалізму Ж.-П. Сартра та ідей інших представників філософії «класичного екзистенціалізму» [17].

Зрештою, у більшості випадків подібна практика історико-філософського аналізу спадщини С. К'єркегора продукувала лише взірці категоріальної еквілібристики і була мало дотичною до головного сенсу й світоглядного спрямування міркувань датського мислителя.

І проблема полягала у тому, що екзистенційна парадигма розуміння спадщини С. К'єркегора та екзистенціалістської філософії в цілому не «перекривала» увесь обсяг змістовної та смислової частини усіх феноменів, які були проголошені складовими цієї філософії. Більше того. Якщо торкатися С. К'єркегора, то у певному сенсі вона навіть викривляла й сприяла недооцінці усіх позитивів спадщини «Великого данця». Насамперед, це стосується того глибинного потенціалу, який був

закладений С. К'єркегором у духовні та психоемоційні підвалини свого мислення. І які згодом були визначені у якості надзвичайно важливої складової його ідей М. Бердяєвим, Г. Марселем та Ж. Марітенном.

Визначаючи індивіда як «дух», як певний синтез нескінченного й скінченного, тимчасового й вічного, свободи й необхідності» (11, 255), С. К'єркегор вже на той час він побачив, що існування, яке хоча б у слабкій формі оприлюднює певне духовне призначення особи, є наддивовиж рідкісним фактом у житті його сучасників. «Так мало тих, хто хоча б намагається, а серед цих останніх - так мало тих, хто не відмовляється від своїх спроб вийти до цієї духовності» (11, 290), - стверджував він у своїх працях.

Особливість філософії С. К'єркегора, на мою думку, полягає не тільки в тому, що він ставить на перше місце у своїх роздумах проблеми існування, (проблеми „екзистенційності”), але й у тому, як саме він інтерпретує таку екзистенційність, і чому саме він інтерпретує її таким чином. Філософію С. К'єркегора, на моє глибоке переконання, можна зрозуміти у її найсуттєвіших вимірах лише у тому випадку, якщо усвідомити чому саме екзистенціальна субстанція людської духовності - переживання й почуття індивіда, - конституалізуються у його філософії як переживання й почуття негативного кшталту: провини, гріха, непристосованості, неприйнятності, нездійсненності тощо. Чому ці, „негативні” почуття перетворюються на стрижньові духовні виміри екзистенції. Логіка філософії С. К'єркегора „привідкриває” свій сенс тому, хто починає усвідомлювати сутність

застосування зміненої форми духовного досвіду, духовного життя, або ж «перебування-в-духовності» у його філософії.

Проблема ж розуміння гайдеггерівської інтерпретації поняття екзистенції з «фундаментальної онтології» також полягає у „зіткненні” з «вимірами людської екзистенціальності, що застосовуються також надзвичайно специфічним чином.

Якщо у С. К'єркегора людський дух є виявом його екзистенціальності, то для М. Гайдеггера, навпаки, “людський дух - це метафізика, що розгортається з такою ж необхідністю, як і саме буття”. Геніальні інтуїції С. К'єркегора, у відповідності до яких екзистенціальність перетворилась на поле визначення процесу духовного самоздійснення індивіда, отримала своє означення у цьому процесі, у розвитку самостановлення людського ества, - безповоротно зникли у філософії М. Гайдеггера. «Оживляючи» фактичність світу у статично з'інтерпретованій екзистенціальності, М. Гайдеггер зробив щодо філософії С. К'єркегора приблизно те саме, що свого часу Гегель вчинив по відношенню до філософії Канта. Він категорично відкинув позицію суб'єктивізму, і так само, як Гегель, перетворився на “великого об'єктивізатора”. Не випадково тому і М. Бердяєв свого часу зауважив у своїй праці «Щодо невольництва та свободи людини», що М. Гайдеггера він “цінує, але не вважає екзистенціальним філософом” [18]. Філософія М. Гайдеггера, на думку М. Бердяєва, “залишається під владою об'єктивації. Викинутість у світ, у das Man, і є об'єктивація” [8, 222].

На підставі фіксації цієї притаманності мислення С. К'єркегора М. Бердяєв, наприклад, взагалі відокремив «екзистенціалізм», а точніше, філософію М. Гайдеггера та філософію Ж.-П. Сартра від філософії С. К'єркегора, яку й визначив філософією не екзистенціалістською, а екзистенціальною. У даному випадку він акцентував увагу дослідників на тій «об'єктивації» змісту та сенсу ідей датського мислителя, до якої вдався М. Гайдеггер, створюючи свою фундаментальну онтологію.

З початку нового, ХХІ століття в Україні з'явився і інший тип досліджень спадщини С. К'єркегора, який умовно можна визначити дослідженнями не в екзистенційній, а в екзистенціальній [19] парадигмі розуміння історико-філософського процесу (13, 3-9). Специфіка екзистенціальної парадигми полягає в додатковому акцентуванні на взаємозв'язку кожного філософського феномена із свідомістю індивідуальною та в поглибленій інтерпретації екзистенціального як специфічно історичного комплексу самовідчуття й світопереживання особи. Адже кожний такий феномен — є не тільки уособленням загальноприйнятого логічно або історично створеного філософсько-наукового методу; кожний феномен історико-філософського знання — це ще й момент реалізації синтезу загально відомого й загально очікуваного через специфічно індивідуальне прагнення, мету, розуміння сенсу власного існування, історична форма духовно-психологічної активності та функціонування індивідуальної свідомості та мислення.

Адже для людини, окрім істини та логіко-гносеологічного

засвоєння реальності, надзвичайно важливими є і смислові відношення, історична специфіка та можливості її духовного життя, самоздійснення, реалізація людиною свого власного «Я», своєї внутрішньої сутності та покликання. Екзистенціальне ж, і є свідченням того, що подібне «перебування в духовному» має місце в реальному житті індивіда. Воно є тим чинником, який засвідчує одномоментну належність людської істоти і до матеріального природного світу і до світу духовного. Водночас екзистенціальне виступає і неодмінним підґрунтям існування цієї духовності.

Філософія як логіка, як форма наукового знання і, навіть, філософія як онтологія не може охопити в процесах роздумів над усвідомленим усю площину екзистенціального в конкретності його змісту: вона може разом із своїм науковим, логіко-теоретичним інструментарієм підійти до вивчення цієї площини. Проте завжди така філософія змушена досліджувати в ній моменти спільного, загальноприйнятого, логічно приступного. І завжди кожне логічне правило, науковий постулат або закон такої філософії буде як виняток припускати момент індивідуально-екзистенціального незбігу у способах реалізації особою свого власного життя із загальновизнаним, логічно визначеним, суспільно-прийнятним та ціннісно-узгодженим образом. Сфера цього незбігу і є сферою екзистенціальної філософії, сферою специфічного відтворення індивідуального передчуття і розуміння творення індивідом власної долі.

Саме тому з огляду на екзистенціальну перспективу розуміння існування особи такого вагомого значення в історії філософії набуває не лише традиція матеріалістичних, ідеалістичних (і традиційно науково спрямованих), раціоналістичних її інтерпретацій, але й традиція релігійно-духовної філософії, теології і містики (містики як способу самовідчування та саморефлексії над безпосереднім духовним самоздійсненням індивіда [12, 53-56], способу відображення історичного руху його духовності).

І у цьому аспекті традиція екзистенціального розуміння сутності філософії екзистенціалізму суттєво розмежовується з традицією його екзистенційної інтерпретації.

Дослідження спадщини С. К'єркегора в екзистенціальній парадигмі розуміння було започатковане в Україні працями К. Ю. Райди [20], Г. Д. Ємельяненко [21], Г. Д. Омелаєнко [22], С. Л. Шевченка [23] та деяких інших дослідників. Аналіз теоретичної спадщини данського мислителя у цій парадигмі одразу є приніс і вагомі результати. Так, наприклад, при врахуванні світоглядно-ціннісної та екзистенціально-духовної складової мислення С. К'єркегора – тих глибинних внутрішніх інтенцій, що спонукали його до творчості одразу ж стали зрозумілими і очевидними і інші речі, ті, що у екзистенційній парадигмі розуміння видавалися суперечливими та дискусійними [24]. І це, безумовно, сприяє подоланню окремих вад та суперечностей в новітній українській к'єркегоріані. Проте, безумовно, у поєднанні та плідному використанні усіх методологічних традицій дослідження спадщини данського мислителя і криється запорука її подальшого становлення та розвитку.

Література та посилання

1. Habermas, J. Філософський дискурс Модерну. – Пер. з нім. та комент. В. М. Купліна. – К., «Четверта хвиля», 2001.
2. Heinemann, F.H. Existentialism and the modern predicament. Harper. Row Publishers, 1959.
3. Kaufman, W. Existentialism from Dostoevsky to Sartre. Cleveland and N.-Y., 1966.
4. Lescoe, F. Existentialism with or without God. N.-Y., Alba House, 1974.
5. Michalson, C. Christianity and Existentialism. N.-Y., 1965.
6. Molina, F. Existentialism as Philosophy. Englewood Cliffs. Prentice Hall, 1962.
7. Sartre, J. - P. L'Existentialisme est un humanism. - Manuel «Lire les philosophes», 1946. – P. 529 à 533.
8. Бердяев, Н. А. О рабстве и свободе человека. В кн.: Бердяев Н.А. Царство духа и царство Кесаря. Москва, Республика, 1965. – С. 4-163.
9. Емельяненко, Г. «Екзистенціальне християнство» С. К'єркегора: проповідь відчаю або реквієм релігійному оптимізму? Релігія та соціум. Міжнародний часопис. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. – № 2 (10).
10. Залужна, А. Є. Трансформація релігійно-моральної проблематики в нігілістично орієнтованому екзистенціалізмі / Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.11. Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2002.
11. Kierkegaard, S. Болезнь к смерти. В кн. : Страх и трепет. Пер. с дат. , комент. Н. В. Исаевой, С. А. Исаева. М. : Республика, 1993. – С. 251-350.
12. Райда, К. Ю. Про методіку і методологічні особливості аналізу історії філософії в парадигмі екзистенціального розуміння // Історія філософії: досвід теоретичної саморефлексії [Текст] : зб. вибр. матеріалів наук. конф., семінарів та круглих столів за участю науковців, викладачів та спеціалістів; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. - К. : Заповіт, 1998. - Вип. 1. - 1998. – с. 53-56.
13. Райда, К. Ю. Проблема духовного самоздійснення особи у філософії С. Кіркегора // Мультиверсум. Філософський альманах. - Вип. 8. - К.: Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 1999. - С. 3-9.
14. Райда, К. Ю. Екзистенціальне як феномен світовідчуття та самопереживання особи і особливий чинник філософського мислення // Мультиверсум. Філософський альманах. - Вип. 6. - К.: Укр. Центр духовн. культури, 1999. - С. 29 -54.
15. Див.: Українська К'єркегоріана: Сьорен К'єркегор і його роль в інтелектуальному житті Європи: Переклади, документальні матеріали. - Львів: Центр гуманітарних досліджень ЛДУ ім. І. Франка, 1998. - 198 с.
16. У даному випадку ми маємо на увазі широко відому працю Ж.-П-Сартра «Екзистенціалізм – це гуманізм» [7, 529 à 533].
17. Термін «класичний екзистенціалізм» був введений у практику досліджень П.Тілліхом.

18. Поміж Кіркегором і Гайдеггером... існує все ж таки суттєва відмінність, - писав з цього приводу М. Бердяєв і у іншій своїй праці, що була надрукована під назвою «Я та світ об'єктів...» Філософські спроби Гайдеггера вирватися за межі раціоналізованого та об'єктивізованого пізнання річ, звичайно, новаторська й чудова. Але поняттями та категоріями можна лише пізнавати Dasein, лише існування, викинуте у світ, тобто, об'єктивоване або абсолютно абстрактне і поро-жне буття.

19. Дихотомія понять «екзистенційне» - «екзистенціальне», що була введена мною у категоріальний обіг української філософії (Райда К., 1999, с. 29-54), в філософії Ю. Габермаса, наприклад, і відтворюється дихотомією понять "existentielle" - "existentiele" (1, 379).

20. Перш за все, у даному контексті відзначимо наступні праці: Райда К. Ю. „Раціональне і духовне в філософії С. Кіркегора” // Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність. – Матеріали міжнародної наукової конференції 2-3 жовтня 2008 р. м. Чернівці. – Чернівці: Рута, 2008. – с. 114-117., Райда К. Ю. Сенс філософії С. Кіркегора в інтерпретації Л. Шестова // Мультиверсум. Філософський альманах. - Вип.10. - К.: Укр. Центр духовн. культури, 2000. - С. 78 – 86., Райда К. Ю. Щодо сенсу та змісту філософствування С. Кіркегора // Мультиверсум. Філософський альманах. - Вип. 7. - К.: Укр. Центр духов. культури, 1999. - С. 130-140., Райда К. Ю. Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи [Текст] / Костянтин Райда. - К.: ПАРАПАН, 2009. – 328 с.

21. Ємельяненко Г.Д. «Екзистенціальне християнство» С. Кіркегора: проповідь відчаю або реквієм релігійному оптимізму? / Г. Д. Ємельяненко // Релігія та соціум. Міжнародний часопис. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. – № 2 (10). – С. 14 - 20., Ємельяненко Г. Д. До проблеми визначення значущості релігійних ідей С. Кіркегора // Соціокультурні виміри релігійних процесів у світі та в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 30-31 травня 2013 р. / за заг. ред. проф. Докаша В. І. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2013. - С. 241-245.

22. Омелаєнко Г. Д. Філософсько-антропологічні ідеї С. Кіркегора як підґрунтя створення теорії екзистенціальної психології, психоаналізу і психотерапії // Ціннісно-смісловий універсам людини. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – С. 246 -255., Омелаєнко Г. Д. «Філософсько-антропологічні ідеї С. Кіркегора як підґрунтя розвитку гуманітарних наук // Онтологія буття: Навчальний посібник. – 2-е вид. – Слов'янськ: СДПУ, 2007. – С. 34-44.

23. Шевченко С. Л. Сенс буття людини в інтерпретації Сьорена Кіркегора // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Вип. 59. – К.: Український центр духовної культури, 2006. – С. 98-107., Шевченко С. Л. Поняття свободи як визначального чинника людського буття в філософії датського мислителя Сьорена Кіркегора // Обрії свободи. Матеріали міжнародної наукової конференції. 9.VI – 10.VI. Частина 1. Асоціація “Новий Акрополь”. Київ. – 2006. – С. 24-27., Шевченко С.Л. Осмислення людського буття крізь призму свободи у